

[  
**Ερευνητική μεθοδολογία και ιδεολογικές προκαταλήψεις**  
Αμέθοδη και διαβλητή η έρευνα του Ινστιτούτου Επικοινωνίας «Με ποια  
ελληνικά μιλάμε σήμερα;»  
]

του **Σπύρου Α. Μοσχονά**

Την έρευνα με τον μάλλον σόλοικο τίτλο «Με ποια ελληνικά μιλάμε σήμερα;» διενήργησε το Ινστιτούτο Επικοινωνίας σε συνεργασία με την εταιρεία δημοσκοπήσεων ALCO και με την υποστήριξη της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς. Η έρευνα έγινε με ερωτηματολόγιο τον Ιούνιο του 2005 σε δείγμα 1.600 ατόμων, ηλικίας 15-65 ετών. Τα πορίσματα της έρευνας ανακοινώθηκαν την Πέμπτη 3.11.2005 και δημοσιεύτηκαν στον ημερήσιο τύπο της επομένης (βλ. ενδεικτικά Α. Λακάσας, «Ευτυχώς, υπάρχουν οι φίλοι», *Η Καθημερινή* 4.11.2005, σ. 6· Μ. Δέδε, «Μιλάμε πολύ, με ξένες λέξεις ... αναφανδόν», *Ελευθεροτυπία* 4.1.2005, σ. 14-15).

Είναι εντυπωσιακό, κατ' αρχήν, ότι η έρευνα υιοθετεί πλήρως και αποκλειστικώς τη θεματολογία των πρόσφατων ιδεολογικών αντιπαραθέσεων για την ελληνική γλώσσα. Έτσι, τα σημαντικότερα ζητήματα με τα οποία καταπιάνεται είναι: αν η παρακολούθηση της τηλεόρασης αλλά και οι νέες μορφές γραπτής επικοινωνίας (Διαδίκτυο, SMS, e-mail) περιορίζουν την προφορική επικοινωνία, αν η σημερινή μορφή της γλώσσας έχει «απομακρυνθεί» από τη καθαρεύουσα εκδοχή της, αν η γλώσσα «φτωχαίνει» με τη χρήση δάνειων («ξενόφερτων») λέξεων, αν η γλώσσα των νέων χαρακτηρίζεται από «έλλειψη επαφής» με παλαιότερες μορφές της ελληνικής.

Οι συντελεστές της έρευνας αντιμετωπίζουν πάντως την κυρίαρχη αυτή θεματολογία με κριτική, «απομυθοποιητική» διάθεση. Η έρευνα «καταρρίπτει κρατούσες απόψεις», αφού, μεταξύ άλλων, αποδεικνύει, υποτίθεται, ότι: «η προφορική, αποτελεί με τεράστια διαφορά την κυρίαρχη μορφή επικοινωνίας»· «καταρρίπτεται η πεποίθηση ότι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και κυρίως η τηλεόραση επιδρούν σημαντικά στον τρόπο που μιλάμε»· «όσοι παρακολουθούν πολύ τηλεόραση [...] και οι χρήστες του Internet μιλούν όσο και οι υπόλοιποι»· «δεν επιβεβαιώνεται η αντίληψη ότι το λεξιλόγιο που χρησιμοποιούμε έχει γίνει φτωχότερο τα τελευταία χρόνια»· αντίθετα, «επιβεβαιώνεται η πολύ συχνή χρήση ξένων λέξεων»· «επιβεβαιώνεται η αίσθηση ότι δεν είμαστε ιδιαίτερα εξοικειωμένοι με το λόγιο λεξιλόγιο»· «επιβεβαιώνεται η καλύτερη κατανόηση της δημοτικής σε σχέση με την καθαρεύουσα»· τέλος, «επιβεβαιώνεται η σαφής διαφοροποίηση της νεότερης ηλικιακά ομάδας [...]. Τα νέα παιδιά μιλούν περισσότερο, χρησιμοποιούν πολύ περισσότερους ιδιοματισμούς και ξένες λέξεις, δεν έχουν σχέση με τη λόγια γλώσσα, ενώ είναι πολύ πιο κοντά στη λογική μιας life style προσέγγισης».

Δυστυχώς, τα πορίσματα αυτά δεν ευσταθούν, κυρίως για δύο λόγους: Α) η έρευνα πάσχει από σοβαρά μεθοδολογικά προβλήματα και Β) η ίδια η διατύπωση των ερωτημάτων δεν είναι απαλλαγμένη από λανθάνουσες αξιολογήσεις. Με άλλα λόγια, το ίδιο το ερωτηματολόγιο της έρευνας είναι φορέας ιδεολογικών προκαταλήψεων.

#### **Μεθοδολογικά σφάλματα**

Α) Από τα σοβαρότερα μεθοδολογικά προβλήματα του ερωτηματολογίου είναι τα ακόλουθα: Περιλαμβάνει πλήθος ερωτήσεις που δεν μπορούν ν' απαντηθούν με ενι-

αίο, μη διαφορούμενο τρόπο. Για παράδειγμα, ζητείται να εκτιμήσουν οι ερωτώμενοι το χρόνο που μιλούν κάθε μέρα (το 38,9% δήλωσε ότι μιλάει 8 ή περισσότερες ώρες την ημέρα). Αλλά πώς μετριέται «ο χρόνος που μιλάμε»; Ως χρόνος ομιλίας ή ως χρόνος συνομιλίας (καλούμεθα δηλαδή να υπολογίσουμε την πραγματική διάρκεια των εκφωνημάτων μας ή αρκεί να εκτιμήσουμε τη διάρκεια συμμετοχής μας σε συζητήσεις); Είναι προφανές ότι διαφορετικά άτομα θα απαντήσουν στην ίδια ερώτηση με διαφορετικό τρόπο. Από το ασαφές αυτό ερώτημα προκύπτει σειρά ολόκληρη παραδοξων συσχετίσεων· λ.χ., ότι ομιλητικότεροι είναι οι Κρητικοί (55,7%) και λιγότερο ομιλητικοί οι κάτοικοι της Δυτικής Μακεδονίας (74,5%), ότι μιλάμε περισσότερο με φίλους παρά με πρόσωπα του οικογενειακού μας περιβάλλοντος κ.ά.

Το ερωτηματολόγιο συχνά επιβάλλει ιεράρχηση παραγόντων που δεν είναι σωστό να θεωρούνται εξαρχής ιεραρχημένοι. Έτσι, το ερώτημα «Πόσο κατανοούμε τη γλώσσα κάθε κατηγορίας: εργασιακό περιβάλλον, τηλεόραση, ραδιόφωνο, διαφήμιση, εφημερίδες, περιοδικά, θέατρο, πολιτική» επιβάλλει ιεράρχηση των δεδομένων κατηγοριών. Αλλά οι κατηγορίες αυτές δεν είναι απαραίτητως ούτε διαφορετικές ούτε ιεραρχημένες ως προς την κατανόησή τους. Με άλλα λόγια, τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα αναγκάστηκαν, κατά κάποιο τρόπο, να δηλώσουν ότι κατανοούν τη μία κατηγορία περισσότερο από την άλλη διότι, απλούστατα, αυτό τους επέβαλε το ερώτημα.

Αθέμιτες αναγκαστικές επιλογές επιβάλλονται επίσης από ερωτήματα όπως: «Ποια λέξη χρησιμοποιείτε περισσότερο: αλκοόλ-οινόπνευμα, λουτρό-μπάνιο, ελέγχω-τσεκάρω, ΟΚ-εντάξει, γεια-bye». Το σφάλμα εδώ είναι ότι οι ζευγαρωμένες λέξεις δεν είναι ούτε λειτουργικά ούτε σημασιολογικά ισοδύναμες. Ενδεχομένως οι ομιλητές τις χρησιμοποιούν σε διαφορετικές περιστάσεις ή επίπεδα ύφους. Η διαφορά είναι ποιοτική, όχι ποσοτική. Η ίδια παρατήρηση ισχύει για τα ερωτήματα της έρευνας που ελέγχουν τη χρήση λέξεων της αργκό (δεν είναι σαφές από την παρουσίαση των αποτελεσμάτων αν οι επιλογές ήταν αυθόρμητες ή αναγκαστικές). Τα ερωτήματα αυτά παραγνωρίζουν το αυτονόητο γεγονός ότι μιλάμε όλοι με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με το σκοπό, τα μέσα, την περίσταση της επικοινωνίας και τα πρόσωπα στα οποία απευθυνόμαστε.

Άλλα ερωτήματα της έρευνας είναι αδύνατον ν' απαντηθούν με ενιαίο και απροκατάληπτο τρόπο, διότι, απλούστατα, ο μέσος ομιλητής δεν έχει τις απαραίτητες μεταγλωσσικές, λεξιλογικές γνώσεις. Το πιο χαρακτηριστικό ερώτημα αυτού του τύπου είναι «Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε ξένες λέξεις;» (ποτέ: 0,4%· σπάνια: 4,5%· λίγο: 10,6%· αρκετά: 34,2%· πολύ: 46,2%). Το ερώτημα αυτό προϋποθέτει ότι ο μέσος ομιλητής της ελληνικής αναγνωρίζει την καταγωγή των λέξεων που χρησιμοποιεί, κάτι που δεν είναι καθόλου αυτονόητο· λ.χ., πόσοι ομιλητές αναγνωρίζουν ως «ξένες» τις ελληνοπρεπείς λέξεις «φουστανέλα», «καπαρντίνα», «αντίο»;

Τέλος, στους συμμετέχοντες στην έρευνα δόθηκαν τέσσερα κείμενα (ένα απόσπασμα από τον Παπαδιαμάντη στο πρωτότυπο, ένα σε μετάφραση, ένα απόσπασμα από το Μυριβήλη κι ένα από περιοδικό life style) και τους ζητήθηκε να δηλώσουν ποιο κατανοούν περισσότερο και ποιο πιστεύουν ότι είναι γραμμένο σε «πιο καλά ελληνικά». Όμως τα κείμενα, υποθέτω, δεν είναι συγκρίσιμα (δεν είναι ομόθεμα ούτε είναι όλα λογοτεχνικά). Ούτε αρκεί βέβαια ένα απόσπασμα σε καθαρεύουσα για να βγουν συμπεράσματα για το βαθμό κατανόησης της λόγιας γλώσσας. Ομοίως, πόσο αντιπροσωπευτικές είναι οι λέξεις «αναφανδόν», «εύσημον» και «ενδιαίτημα» (μόλις 17,8% δήλωσε τη σωστή σημασία και των τριών λέξεων), ώστε να θεωρηθεί ότι «δεν είμαστε ιδιαίτερα εξοικειωμένοι με το λόγιο λεξιλόγιο»;

### **Λανθάνουσες αξιολογήσεις**

Β) Στο ερωτηματολόγιο της έρευνας λανθάνουν αρκετές αξιολογήσεις και ιδεολογικές προκαταλήψεις. Είδαμε ήδη ότι η έρευνα εξαντλείται στη θεματολογία των δημόσιων ιδεολογικών αντιπαραθέσεων για τη γλώσσα. Διατυπώσεις όπως «τα πιο καλά ελληνικά» και «θεωρείτε ότι γλώσσα μας φτωχαίνει;» είναι αξιολογικά φορτισμένες. Επίσης, διατυπώσεις όπως «η γλώσσα της πολιτικής», «η γλώσσα του θεάτρου» κ.ά. παρόμοιες αποτελούν υπεργενικεύσεις που παρουσιάζουν το λόγο μιας κατηγορίας σαν να είναι ενιαίος, ενώ ενδέχεται να χαρακτηρίζεται από σημαντική διαφοροποίηση (ας συγκρίνουμε, λ.χ., ένα θεατρικό έργο του Πίντερ με μια επιθεώρηση). Οι ερευνητές δείχνουν να κατανοούν μόνο τη λεξιλογική διάσταση της γλώσσας: οι περισσότερες ερωτήσεις επικεντρώνονται στο λεξιλόγιο. Τέλος, ορισμένες από τις ερμηνείες των αποτελεσμάτων είναι έντονα φορτισμένες: λ.χ., από πουθενά δεν προκύπτει ότι «στοιχεία της ιδιοσύστασής μας ως λαού [...] επιδρούν στην επιλογή των λέξεων που χρησιμοποιούμε», επειδή, υποτίθεται, προτιμάμε «λέξεις που αναδύουν “ένταση” και “πάθος”». Δεν θεωρώ τυχαίο ότι από τη δημόσια παρουσίαση της έρευνας δεν έλειψαν ορισμένες εκδηλώσεις υψηλού γλωσσικού φρονήματος: ακούστηκε, λ.χ., ότι «η ελληνική είναι η μόνη νοηματική και λογική γλώσσα»! Και οπωσδήποτε δεν είναι τυχαία η ιδεολογική αξιοποίηση της έρευνας από το συντηρητικό τύπο. Η *Απογευματινή*, π.χ., έσπευσε με πρωτοσέλιδο δημοσίευσμά της (31.10.2005) να προκαταλάβει τους αναγνώστες: «Έρευνα-σοκ του Ινστιτούτου Επικοινωνίας: Χάνεται η γλώσσα μας».

### **Ιδεολογία και πραγματικότητα**

Σ' αυτή τη λανθάνουσα προκατάληψη συντελεστών και αποδεκτών πρέπει, κατά τη γνώμη μου, ν' αποδοθεί το σοβαρότερο μεθοδολογικό σφάλμα της έρευνας. *Οι ερευνητές μπερδεύουν το τι πραγματικά συμβαίνει στη γλώσσα με το τι νομίζουν οι ομιλητές ότι συμβαίνει.* Συνεπώς, όρος για τη διεξαγωγή της έρευνας είναι τα άτομα που συμμετέχουν σ' αυτήν να παρασυρθούν στο ίδιο σφάλμα. Οι ερευνητές ζητούν από τους ερωτώμενους ν' απαντήσουν ενεργοποιώντας τα ιδεολογικά αντανακλαστικά τους. Όμως, ανάμεσα στο τι νομίζουμε για τη γλώσσα και στην ίδια τη γλωσσική πραγματικότητα ενδέχεται να υπάρχει τεράστιο χάσμα (το χάσμα ακριβώς που χωρίζει την ιδεολογία από τη γλώσσα). Προφανώς, η γλώσσα δεν φτωχαίνει ούτε πλουτίζει επειδή έτσι νομίζουμε, ούτε έχει απαραίτητα αυξηθεί η χρήση των ξένων λέξεων ή των ιδιωματικών εκφράσεων επειδή οι ομιλητές της ελληνικής αυτό πιστεύουν ή επειδή, απλώς, είναι σε θέση ν' αναγνωρίζουν περισσότερες ξένες ή ιδιωματικές εκφράσεις. Το χάσμα ανάμεσα στην ιδεολογία και στην πραγματικότητα δεν γεφυρώνεται με δημοσκοπήσεις, ούτε μπορεί βέβαια ένα γκάλοπ να υποκαταστήσει τη σοβαρή γλωσσολογική έρευνα.

Συμπέρασμα: Η έρευνα αυτή δεν αποτυπώνει «με ποια ελληνικά μιλάμε σήμερα». Θα μπορούσε να μας δώσει ορισμένες ενδιαφέρουσες ενδείξεις σχετικά με το «ποια ελληνικά νομίζουμε ότι μιλάμε», αν δεν ήταν η ίδια φορτωμένη με λανθάνουσες αξιολογήσεις και ιδεολογικές προκαταλήψεις.